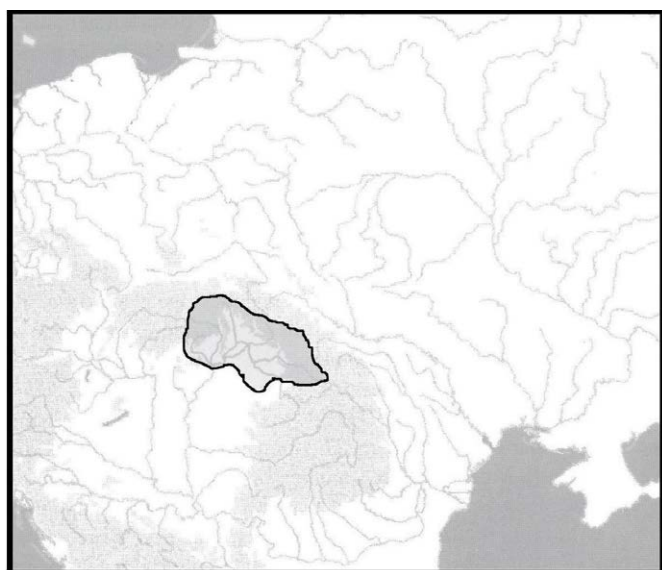


RÓMAI KORI BARBÁR TELEPÜLÉSEK A PARTIUMBAN

GINDELE RÓBERT

A Felső-Tisza-vidék, azaz a mai Románia északnyugati része, Északkelet-Magyarország, Kárpátalja és Kelet-Szlovákia területe a római császárkorban egységes történeti földrajzi régiót alkotott. (1. kép) E régió anyagi kultúrája a Kr. u. 2–5. századokban egységesen fejlődött, a kutatás által ma a vandálokhoz kötött Przeworsk régészeti műveltség részét képezte számos helyi sajátossággal. Míg a Przeworsk kultúra lengyelországi területein a nagy sírszámú hamvasztásos temetők jelentik a legfontosabb régészeti forrásanyagot, addig az általunk vizsgált régióban elsősorban a településfeltárásokra támaszkodhatunk. Általánosságban elmondható, hogy a régészeti kutatás a temetők leletanyaga alapján sokkal pontosabb kronológiai megállapításokra képes, a településásatások jóval kevesebb támpontot nyújtanak egy-egy tárgytypus fejlődésének a tanulmányozásához. Esetünkben azonban, köszönhetően a kerámiaipar nagymértékű és gyors változásainak, lehetőség nyílt egy bizonyos fejlődési séma kidolgozására. (3. kép) Ennek során az utóbbi két évtized településásatásaira építhetünk, amelyek alapján számos, a terület népességének változásaira és a települések működésére, hierarchiájára vonatkozó kérdés is felmerül.



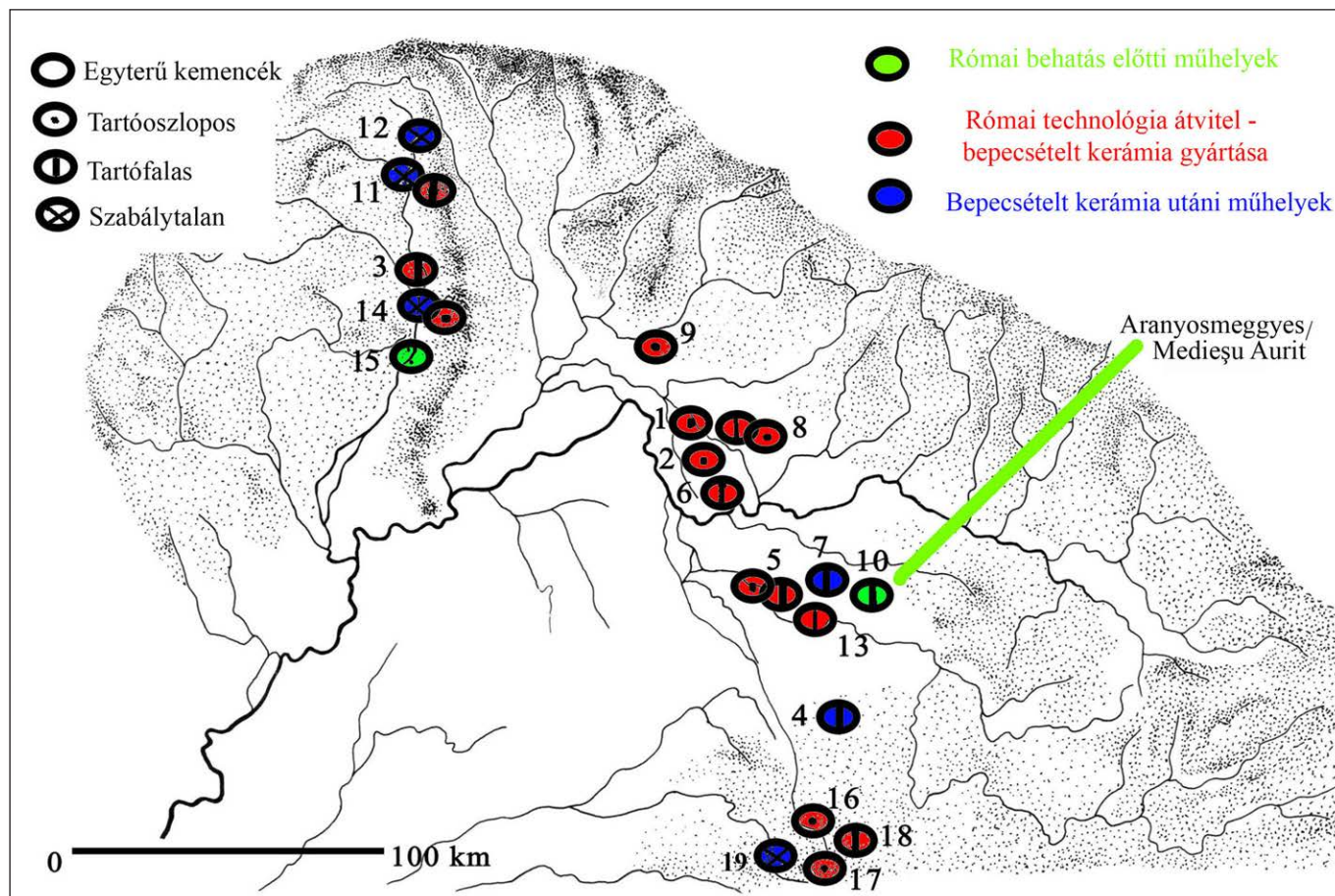
1. kép: A Felső-Tisza vidék földrajzi kiterjedése

2. kép: A tanulmányban elmített régészeti lelőhelyek földrajzi elhelyezkedése

A Felső-Tisza-vidék egy kisebb egységét, a Szamos síkságát rendkívül sűrűn lakhatták az általunk vizsgált időszakban. A Római Birodalmat és az északibb germán területeket kötötte össze a Kraszna vidékével egyetemben, amely a daciai Porolissumba és egyben a Meszesi kapun át a provinciába vezető főútvonal vidéke volt. Ugyanakkor a szóban forgó régió fejlődése nem hasonlítható például a nyugat-szlovákiai kvád területekéhez, melyek hasonlóképpen sűrűn lakottak voltak, azonban ott a római jelenlét sokkal pregnánsabb, és Pannónia szomszédságában jóval tovább is tartott.

TELEPÜLÉSFEJLŐDÉS A SZAMOS SÍKSÁGÁN A CSENGERSIMA-PETE LELŐHELYEN FELTÁRT TELEPÜLÉS TÜKRÉBEN

Csengersima-Pete magyar-román határátkelő felújítását megelőzően, 1997–98-ban egy olyan császárkori települést tártunk fel, amelynek kisebb része a mai Románia, nagyobb része a mai Magyarország területe.



3. kép: Edényégető kemencék a Felső-Tisza vidékén

1. Beregovo (Beregszász) VI. 2A. Beregsurány-Barátságkert. 2B. Lužanka (Luzsánka)-Sad Drujby. 3. Blažice-Bohdanovce (Balogd)-Dorina. 4. Bolda (Felsőboldád)-La spini. 5. Čičarovce (Csicsér)-Veľka Moľva. 6. Csengersima-Petea-Vám. 7. Csoma. 8. Lazuri (Lázári)-Ratul lui Bela. 9. Malve Ratkovce (Kisráska). 10. Medieșu Aurit (Aranyosmeggyes)-Șuculeu. 11. Ostrovany (Osztrópatak)-Nad Imunou. 12. Prešov (Eperjes) III. 13. Satu Mare (Szatmárnémeti)-Ferule 2.-4. 14. Šebastovce-Barca (Bárca)-Zebes. 15. Trstene pri na Hornade (Abaujnádasd)-Hernád terasz. 16. Zalău (Zilah)-Valea Mații-Bazinele PECO. 17. Zalău (Zilah)-Bd. Mihai Viteazu 104-106. 18. Zalău (Aghireș) Zilah (Egrespatak)-Sub Pășune.

tére esett.¹ A település fejlődésének folyamata, ahogy azt az ásatási eredmények alapján rekonstruáltuk, általánosan jellemzi a Szamos síkságát. A markomann háborúig, azaz a 2. század 60-as–70-es éveig a település tanyasias jelleget mutatott, vagyis elszigetelt, egymástól több tíz méternyire, kis magaslatokon fekvő egységekből állt. A feltárt házak és négyszögű, kiégett falú gödrök a germán falvak objektumaira emlékeztetnek, párhuzamaikat a lugi/buri majd később a vandálokhoz kötött Przeworsk kultúra területén találhatjuk meg.² A feltöltődött házakban és gödrökben előkerült kerámia közt is vannak germán jellegű (4. kép), de olyan fazekaskorong nélkül készített edények is, amelyek a dákok munkáira emlékeztetnek. A legtöbb ilyen töredék tárolóedényből származik. A kerámialeletek mintegy felét kitevő korongolt darabok közt is előfordulnak olyanok – a tálak –, amelyek dák befolyást mutatnak. Mindez alapján úgy tűnik, hogy a nagy háborúig a Szamos síkságán többé-kevésbé kevert, germán-dák népesség élt. A markomann háború előtt itt élő germánokat az írott forrásban említett buri törzshöz köthetjük. A törzset Traianus dák háborúi kapcsán említik, a dákokkal szövetségben harcolt. Tagjaival azonosíthatjuk azo-

¹ A település teljes körű publikációi: Gindele, Robert – Istvánovits, Eszter: *Die römerzeitliche Siedlung von Csengersima-Petea* (Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean, 2009); Gindele, Robert – Istvánovits, Eszter: *Die römerzeitliche Töpferöfen von Csengersima-Petea* (Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean, 2011).

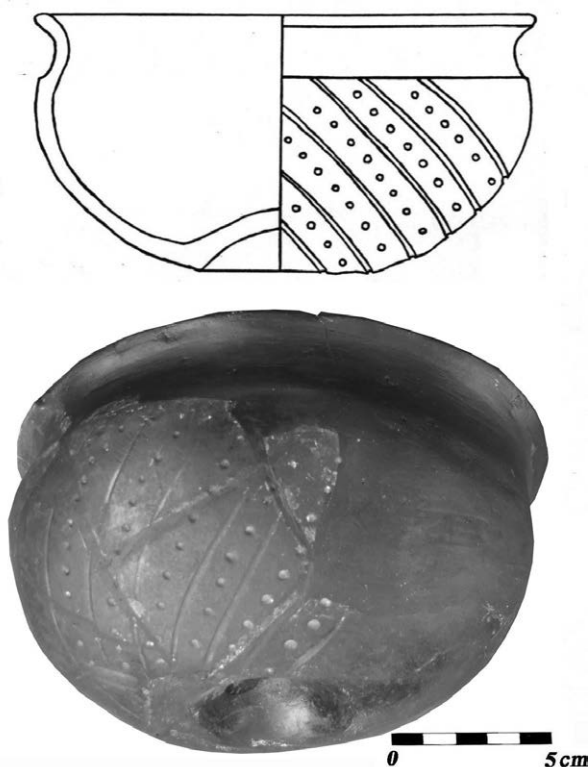
² Michałowski, Andrzej: *Osady kultury przeworskiej z terenów ziem polskich* (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2003).

kat a sírokat, amelyek a kiskoppányi (Mala Kopanya, Ukrajna, Nagyszőlős mellett) dák vár közvetlen szomszédságában kerültek elő.³

A markomann háborúk idején a település képe megváltozott. A germán jellegű, rövidebb oldalaikon 3-3 cölöplyukkal rendelkező, földbe mélyített házak és a cölöplyukok sorok által kirajzolt felszíni építmények utcaszerű elrendezésben álltak a települést átszelő patak teraszain, és melléképületek vették körül őket. Az itt élők kerámiaedényei szinte teljes egészében korong nélkül készültek, és a Przeworsk kultúrához köthetők. Az új anyagi kultúra megjelenése a kerámia szintjén általánosan megfigyelhető a Felső-Tisza vidékén, és minden kétséget kizáróan a Przeworsk kultúra hordozóinak nagyléptékű bevándorlását tükrözi. Ezt a népeiséget az írott források alapján a kutatás a vandálokkal azonosítja. A bevándorlás minden bizonnyal gyors, de egyben összetett folyamat lehetett, és nem mindenhol pontosan ugyanúgy zajlott. A Csengersima-petei telepen például az új lakosok a régiek házai mellé építették sajátjaikat. Ezzel szemben a római *limes* mellett, a mai Haraklány (Hereclean) és Szilágypanit (Panic) területén azonosított települések újonnan jöttek létre, míg Kismajtény (Moftinu Mic)-Merli-tagban egy vandál tanyasi településrendszert sikerült felfedezni, egymástól nagyobb távolságban álló házakkal. A településekről előkerült leletanyagban azonban nem lehet elkülöníteni a markomann háborúk idejére, illetve az azt követő időszakra keltezhető elemeket.

A sokirányú kötődést mutató tárgyi leletanyag alapján arra következtethetünk, hogy a tömeges vandál bevándorlás következtében jelentősen megnőtt lakosság etnikai összetétele is kevert lehetett (5. kép). Egyes településeken szinte kizárólag germán jellegű a leletanyag, míg máshol kisebb-nagyobb mértékben keveredett egyéb típusokkal. Előfordul, hogy ugyanazon régészeti objektum betöltésében egyaránt előkerült germán és dák archaikus, kézzel készített kerámia is. A vandálok úgy tűnik, széles körben átvették a helyi szabad dák lakosságtól a korongolt kerámia használatát, és saját bikónikus tálaikat korongolni kezdték.

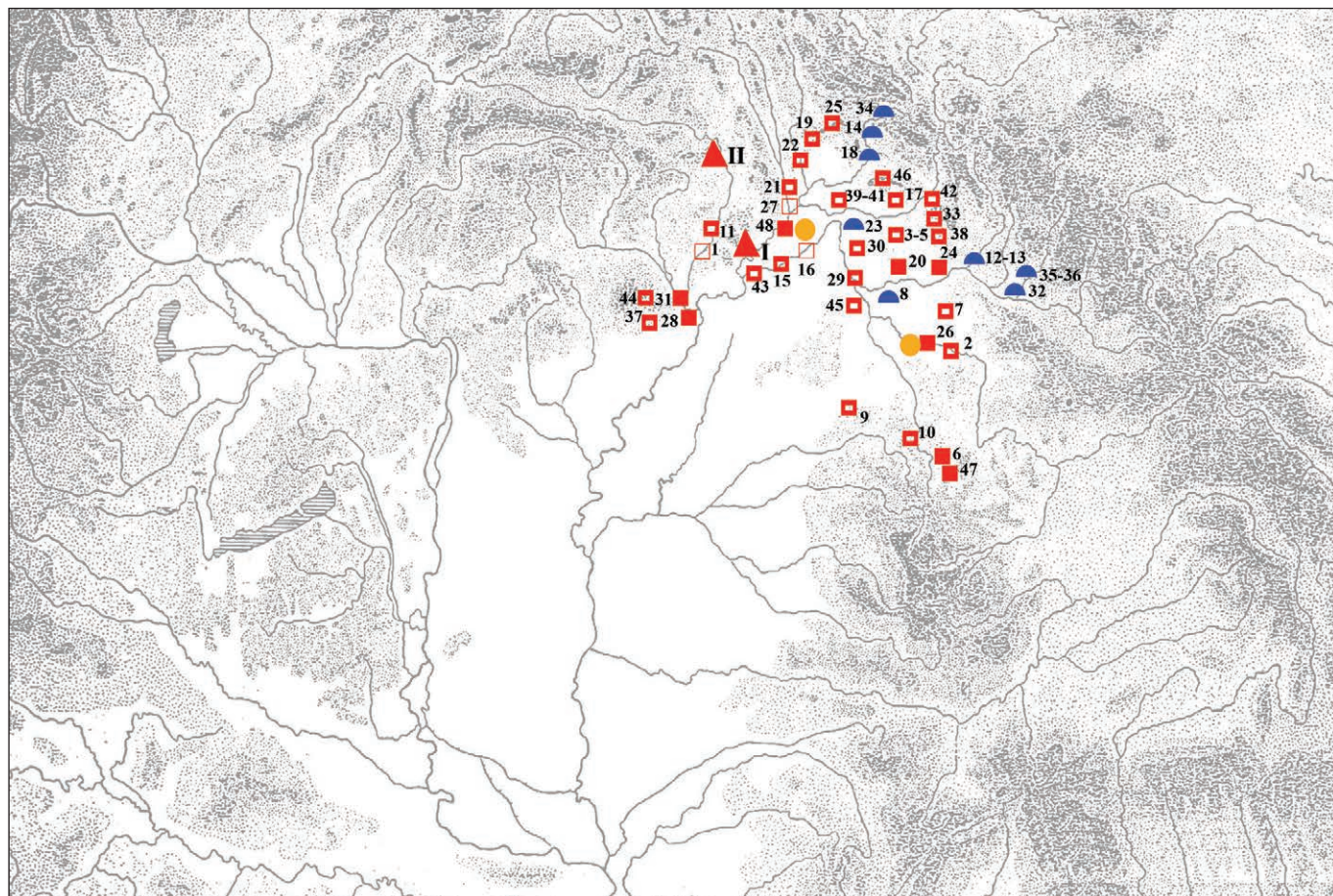
A 3. század közepén gyökeresen átalakult a kerámiakészítés gyakorlata a vizsgált területen, kimutathatóan a daciai Porolissum irányából érkező hatások következtében. A leginkább szembeeső újdonság, hogy itt, a Barbarikumban is nagy tömegben kezdték gyártani az ún. porolissumi bepecsételt szürke kerámiát. (6–7. kép) Szinte a teljes kerámiakészlet formakincse átalakult. Ugrásszerűen megnőtt a műhelyek száma, és megjelentek a római típusú, középső tartóoszlopos edényégető kemencék. A jelenség minden bizonnyal a Római Birodalom gazdasági válságához köthető: a porolissumi mesterek új piacokat kerestek a Barbarikumban, és az egész iparágat „kitelepítették” ide. A korábbi szakirodalomban Csallány Dezső Bereg kultúrájának nevezte el ezt az új formakincset a beregsurányi ásatások alapján.⁴ Véleményem szerint azonban nem beszélhetünk egy új, a korábbtól szervesen elváló anyagi kultúráról. A kerámia formakincse valóban átalakult, és a temetkezési szokások is megváltoztak, de ez igaz a Przeworsk kultúra egész területére. Az építmények, települések sajátosságai azonban nem módosultak, és a településeken nem mutatható ki, hogy megváltozott volna a lakosság. A szürke bepecsételt kerámiával fémjelzett „új anyagi kultúra” csupán a



4. kép: Germán archaikus, kézzel készített kerámia (Przeworsk kultúra), Csengersima-Pete

³ Kotigorosko, Vjaceslav – Prohnenko, Igor – Ciubotă, Viorel – Gindele, Robert – Marta, Liviu: Necropola asezarilor fortificate de la Malaia Kopania / The Necropolis of Malaia Kopania Fortified Settlement. In: *Studii și Comunicări Satu Mare* 17–19/1, Seria Arheologie (2000–2004), 59–70.

⁴ Csallány, Dezső: Die Bereg-Kultur. *Acta Antiqua et Archaeologica* 10 (1966), 87–88.



5. kép: Császárkori sírleletek a Felső-Tisza vidékén

Vörös négyzet: Przeworsk sírok (telt: ásatások során feltárt, félig telt: véletlenül előkerült sírleletek, üres: izolált, valószínűleg sírokhoz köthető leletek). Kék félkör: kárpáti kurgánok kultúrája. Sárga kör: „szabad dák” sírok

1. Abaujszántó-Sulyomdülő. 2. Apa-Kavicsbánya. 3. Ardanove (Ardánháza)-Rokutni. 4. Ardanove (Ardánháza)-Ternik.
5. Ardanove (Ardánháza)-Kosztici. 6. Badon (Bádon)-Doaște. 7. Boinești (Bujánháza)-Bélavárhegy. 8. Bratovo (Batár)-Halottdomb. 9. Cehăluț (Magyarcsaholy). 10. Crasna (Kraszna). 11. Gibárt. 12. Iza I. 13. Iza II. 14. Kal'nik (Beregsárrét).
15. Kékce. 16. Kisvárda-TV-torony. 17. Klenovec (Frigyesfalva). 18. Ključarki (Várkulcsa). 19. Kvakovce (Nagyköpatak).
20. Kvasove (Kovászó)-Velikij Jarok. 21. Lastovce (Lasztóc). 22. Lesné (Leszna). 23. Liskove (Fornos). 24. Mala Kopanja (Kiskoppány)-Monasterice. 25. Mala Selmenci (Kisszelmenc). 26. Medieșu Aurit (Aranyosmeggyes). 27. Michal'any (Alsómihályi).
28. Muhi-Kocsmadomb. 29. Nagyvarsány-Hajnal utca. 30. Novoszelicja (Sósfalva)-Mocsár. 31. Nyékládháza-III. Kavicsbánya. 32. Novo Barovo (Újbárd). 33. Osij (Szajkófalva). 34. Packanyovo (Patakos). 35. Rus'ke Pole (Úrmező) I.
36. Rus'ke Pole (Úrmező) II. 37. Sirok (Ungarn). 38. Smolohovicja (Kisábránka). 39. Stanove (Szánfalva). 40. Stanove (Szánfalva)-Holoman. 41. Stanove (Szánfalva)-Kamennij Horb. 42. Svaljava (Szolyva). 43. Tizsakanyár.
44. Terpes. 45. Vásárosnamény. 46. Verhnja Viznicja (Felsőviznice). 47. Zalău (Zilah)-Dealul Lupului.

48. Zemplén (Zemplén)-Szélmalomdomb.

Vézérsírok: I. Cejkov. II. Ostrovany

kerámia szintjén jelentkezett, és az is gyorsan függetlenedett a római ipartól, önálló fejlődési útra tért. A szürke pecsételt kerámia a Felső-Tisza vidékén ritkábban ugyan, de még a 4. század végén – 5. század elején is fellelhető, mikor pedig Daciában már rég elfeledték.

A 4. század vége – 5. század eleje változásokat hozott a települések jellegében. A Szamos síkságán, hasonlóan a nyugat-szlovákiai területekhez, a települési központok visszahúzódtak a főbb közlekedési útvonalaktól. Jól megfigyelhető ez a Lázári (Lazuri)-Béla-rét lelőhelyen feltárt fazekasközpont esetében, mely a Szamos-parti főútvonalon fekvő Csengersima-Pete lelőhelyen ismert teleptől 6 km-re északra létesült. Azelőtt itt nem folyt ipari tevékenység, viszont a korábbi, Csengersima-petei fazekasközpont megszűnése után e félreeső helyen alakult ki az új gazdasági központ. A pecsételt kerámia visszaszorult, és egy új forma

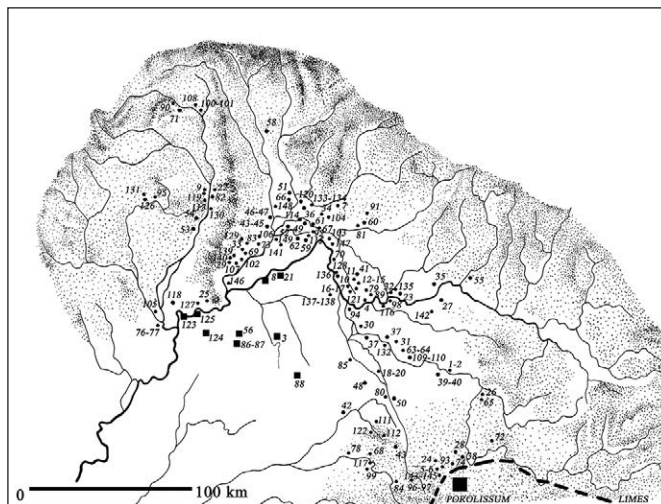


6 kép: Porolissumi típusú bepecsételt kerámia, Tasnad (Tășnad)

– a facettált korsók – váltak a legjellemzőbb típusú. (8. kép) E vállukon függőleges vágásokkal tagolt edények a Marosszentanna-Csernyahov kultúrában jelennek meg, de minden bizonnyal e műveltség elemeinek nyugatra húzódása következtében elkezdi őket gyártani a Szamos síkságán is.

SZABAD DÁK FAZEKASTELEP ARANYOSMEGGYES (MEDIȘU AURIT) HATÁRÁBAN

Az utóbbi években a Szamos síkságán, Aranyosmeggyes (Medieșu Aurit) környékén több ásatást is folytattunk, melyek alapján részletesebb képet kaptunk a térség fejlődéséről és a bepecsételt kerámia gyártását megelőző időszakról, tehát a Kr. u. 2. századról és a 3. század első feléről. Ez a fazekasközpont talán a román és a nemzetközi szakirodalomban leginkább ismert nyugat-romániai császárkori lelőhely. 1964-ben kezdték el kutatni, és néhány ásatási idény alatt tíz fazekaskemencét tártak fel. Az ásatás folytatódott az 1970-es és az 1990-es években is. A telephez tartozó hamvasztásos temető 74 sírját ugyancsak az 1960-as években tárták fel, azonban ebből csak négyet publikáltak.⁵ A szomszédos település, Apa határában, egy kavicsbányában



7. kép: A bepecsételt Porolissum avagy Beregsurány típusú kerámia elterjedése a Felső-Tisza vidékén (fekete négyzet: szarmata közegben előkerültek). A lelőhelyek listáját lásd Gindele, Robert – Istvánovits, Eszter: *Die römzeitliche Töpferöfen von Csengersima-Petea (Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean, 2011), 163–182.*



8. kép: Facettált korsó

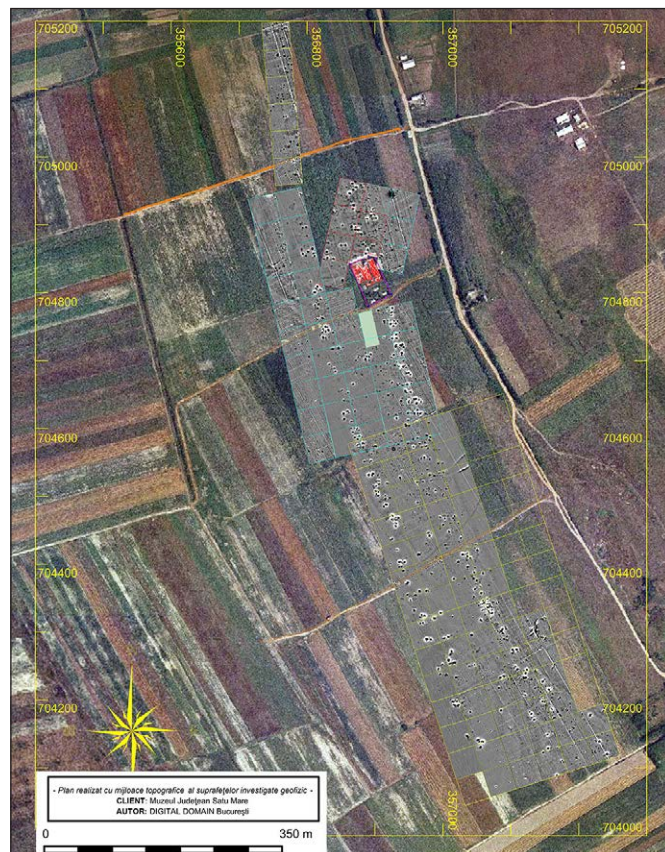
⁵ Dumitrașcu, Sever – Bader, Tiberius: *Așezarea dacilor liberi de la Medieșu Aurit / Die Siedlung der freien Daker von Medieșu Aurit* (Satu Mare: Muzeul de Istorie Satu Mare, 1967).

1895-ben, vasútépítés során előkerült egy vandál harcos fegyverzete, ami egy temetőt jelezhet.⁶

Az aranyosmeggyesi fazekastelep rendszeres kutatása 2008-ban indult újra geomágneses felméréssel. A felszínen előkerült leletek alapján feltételeztük, hogy több kemencét is rejthet a föld. Ekkor 1,5 hektáron kb. 25–30 erre utaló rendkívül erős jelet sikerült feltérképeznünk. A mérések a következő két évben folytatódtak, összesen 18 hektáron kb. 200 kemencére utaló jelet vettünk fel. (9. kép) Az „ásó nélkül nincs régészet” elvét követve 2011-ben megkezdődtek a tervásatások. Rögtön az első idényben feltártunk két edényégető műhelyt egyenként két-két kemencével, szinte centiméterre pontosan a mérések által jelzett helyen. Ez alapján bebizonyosodott, hogy az ásatási stratégiát kétségen felül építhetjük a geofizikai eredményekre. Munkánk természetesen nem célozhatta a terület teljes feltárását, hiszen ha szezononként 200 m² feltárásával számolunk, akkor a 20 hektárt körülbelül 1000 év alatt áshatnánk meg, nem is beszélve a több száz tonnányi leletanyagról, amely pincétől a padlásig megtöltene akár több múzeumot is. Mivel elsődlegesen a település belső kronológiáját és ez alapján a kerámia tipológiai fejlődését szeretnénk tanulmányozni, úgy döntöttünk, hogy több, egymástól bizonyos távolságra fekvő műhelyt tárunk fel, és összehasonlítjuk ezek leletanyagát. Emellett a telep legsűrűbb zónájában nyitottunk ásatási felületeket és szelvényeket, ahol már több, egymást vágó objektumot is dokumentáltunk, így ezek alapján tovább finomíthatjuk a kronológiát.

2011 óta minden évben sikerült ásni az aranyosmeggyesi telepen, és a kutatás jelenlegi állása szerint a következőket állapíthatjuk meg:

1. A telep nem egyszerre jött létre, hanem időben folyamatosan fejlődött délről északi irányba. Bizonyosan létezett már a markomann háborúk előtti időszakban is, és egy második fejlődési fázis is elkülöníthető a 2. század végén – 3. század elején (az utóbbi periódus az egymást vágó objektumok alapján még tovább finomítható). Azt azonban nem sikerült megállapítanunk, hogy pontosan mikor létesült és mikor szűnt meg véglegesen a település.
2. A fazekasok nagyméretű korongolt tárolóedények gyártására szakosodtak (10. kép), de megjelent számos más forma is. A telep második fejlődési fázisában nagyon kis számban feltűntek a római típusú, szemcsés, korongolt fazekak is, de porolissumi típusú szürke, pecsételt kerámiát egyáltalán nem találtunk.
3. A munkagödrökhöz két vagy három nagyméretű – nem ritkán több mint 2 m átmérőjű – középső tartófalas kemence kapcsolódott. (11. kép) A műhelyek mellett földbe ásott melléképületeket, kutat, földfelszíni épületeket jelző oszloplyksorokat dokumentáltunk. A földbe mélyített házak, amelyek tetejét rövidebb oldalukon egy-egy oszlop tartotta, és a harang alakú tárolóvermek, azaz maga a település is az ipari negyedben helyezkedett el. Az aranyosmeggyesi település nem követi azt a sémát,



9. kép: Geomágneses felmérés az aranyosmeggyesi (Medieșu Aurit) fazekastelepen. A fehér „árnyékkal” körülvett fekete pontok edényégető kemencéket jeleznek. Megfigyelhető, hogy ezek két sávban helyezkednek el, közöttük utcaszerű térrel. Keleti irányban a lelőhelyet a Racta patak ártere határolja, és nyugati irányban is egy lapályos területtel határos. Dél és észak felé a lelőhely kiterjedését még nem sikerült megállapítani.

⁶ Közöletlen. A leletek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében találhatók.



10. kép: Az aranyosmeggyesi (Medieșu Aurit) fazekastelep jellemző áru

hogy a házak és a tárolóvermek a műhelyektől elkülönítve helyezkednek el.⁷ Itt ezek a funkciók térben összefonódtak, tehát ipari településről beszélhetünk.⁸

4. A telep népességét minden kétséget kizáróan az ún. szabad dákokhoz köthetjük, azonban a második fejlődési fázisban kis számban ugyan, de előfordul germán típusú kerámia is. Az etnikum és a régészeti leletek, avagy anyagi kultúrák kapcsolódásával ma már könyvtárnyi irodalom foglalkozik, így talán furcsának tűnhet bizonyos leletek, edényfajták etnikai meghatározásának lehetősége. Azonban vannak olyan archaikus, kézzel formált kerámiatípusok, melyeket generációkon keresztül gyártottak, formailag csupán keveset változtak, előfordulásuk térben jól lehatárolható. A „szabad dák” formák elsősorban az ujjal benyomkodott szalagdíszes vagy plasztikus díszes edények, vagy az ún. dák csészék, melyeket világításra is használtak (12–13. kép), míg a germánokra a fekete finomkerámia és a bikónikus, éles hastörésű edények jellemzőek. Aranyosmeggyesen az előbbieket jelennek meg igen nagy számban, míg más településeken szinte kizárólag az utóbbiak lelhetők fel. Vannak települések, melyeken akár ugyanazon ház betöltésében is jelen van mindkét jellegű kerámia. A két anyagi kultúra keveredését a két etnikum keveredéseként értelmezem, bár semmi esetre sem kívánom leegyszerűsíteni az etnikum és anyagi kultúra kapcsolatának kérdéskörét. Az általam vizsgált területen a kézzel készített archaikus kerámia etnikai jelzőértékét azonban vitathatatlanak tartom; ez a problémakör egy külön tanulmány témája lesz a későbbiekben.



11. kép: Két, ugyanazon munkagödörből fűtött kemence az aranyosmeggyesi (Medieșu Aurit) fazekastelepről

⁷ Például a lengyelországi Przeworsk területről Zofipole és Kraków-Pleszów, lásd Dobrzańska, Halina: Roman Period Grey Pottery Production near Cracow: Geographical, Technological and Social Dimensions. In: *Drehscheibentöpferei im Barbaricum. Technologietransfer und Professionalisierung eines Handwerks am Rande des Römischen Imperiums. Akten der Internationalen Tagung in Bonn vom 11. bis 14. Juni 2009*, hrsg. Jan Bemann – Morten Hegewisch – Michael Meyer (Bonn: Vor- und Frühgeschichtliche Archäologie Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn, 2011), 277. A Felső-Tisza-vidékről példaként említhetjük a Csengersima-petei telepet.

⁸ Hasonló helyzetet az Üllő határában feltárt fazekastelepről ismerünk, lásd Istvánovits, Eszter – Kulcsár, Valéria – Mérai, Dóra: Roman Age Barbarian Pottery Workshops in the Great Hungarian Plain. In: *Drehscheibentöpferei im Barbaricum. Technologietransfer und Professionalisierung eines Handwerks am Rande des Römischen Imperiums. Akten der Internationalen Tagung in Bonn vom 11. bis 14. Juni 2009*, hrsg. Jan Bemann – Morten Hegewisch – Michael Meyer (Bonn: Vor- und Frühgeschichtliche Archäologie Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn, 2011), 357.



12. kép: Dák csésze, Aranyosmeggyes (Medieșu Aurit)

Az európai barbarikumi kutatás jelenlegi állása szerint az aranyosmeggyesi a legnagyobb fazekasközpont a kemencék számát tekintve.⁹ Ez szerintem több tényezővel is magyarázható. A nagyméretű tárolóedények formázása és égetése nagyobb szintű szakértelmet kívánt, mint a kisebb méretű edények gyártása, így bizonyosan nem ismerte minden fazekas a technológiát, és az ilyen edények ára is jóval magasabb lehetett. Talán a helyi alapanyag is számításba jöhetett a nagy központ kialakulásában. A másik ok a felvevő piac nagymértékű és gyors növekedésében kereshető, hiszen a markomann háborúk körüli nagyléptékű germán bevándorlással jelentősen megnőtt a népesség.

Itt meg kell említenünk az aranyosmeggyesi és a dél-lengyelországi fazekastelepek lehetséges kapcsolatát. Utóbbiak a markomann háborúk után kezdtek működni, és a kemencék ugyan kisebb méretűek, de szinte kivétel nélkül középső tartófallal rendelkeznek. Úgy gondolom, hogy a dél-lengyelországi fazekasközpontok egy Aranyosmeggyesről kiinduló technológiai transzfer következtében kezdtek el működni, azaz innen származik a korongolt kerámia technológiája. Hasonlóan ahhoz a 3. század közepi folyamathoz, melynek során a bepecsételt kerámia Porolissum irányából terjedt el a Barbarikumban, itt is nehéz eldönteni, hogy aranyosmeggyesi mesterek telepedtek-e át a mai dél-lengyelországi vandál területekre, vagy utóbbiak csak a technológiát tanulták el.

Az aranyosmeggyesi telep felmérése még folyamatban van, pontos kiterjedését nem ismerjük, tehát nem tudhatjuk, hogy előkerülnek-e még későbbre keltezhető kemencék is, melyekben már porolissumi típusú bepecsételt szürke kerámiát is gyárthattak. Azt sem lehet azonban kizárni, hogy éppen az új, porolissumi technológia megjelenése hozta el az aranyosmeggyesi központ végét.

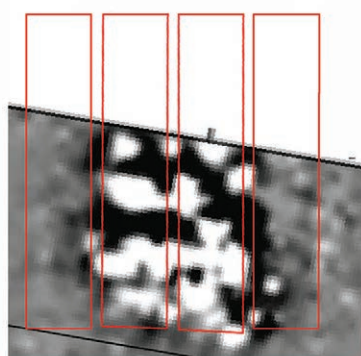
IPARI KÖZPONTOK ÉS SZATELLIT TELEPEK A SZAMOS SÍKSÁGÁN

A fazekasteleptől mintegy 10 km távolságra, Józsefháza (Iojib-Colonia Iojibului) lelőhelyen egy újabb ipari központ került elő 2014-ben. (14–15. kép) Ezúttal 52 gypvasolvasztó kemencét tártak fel a régészek egy 15x15 méteres felületen. (16. kép) A felszíni nyomok alapján feltételezhető, hogy a kemencecsoport egy ezidáig teljesen ismeretlen, jóval nagyobb, több tíz hektáros ipari terület részét képezte. Jelenleg dolgozunk



13. kép: „Szabad dák” archaikus, kézzel készített, plasztikus díszű fazék, Aranyosmeggyes (Medieșu Aurit)

⁹ Összefoglaló irodalom: Bemmman, Jan – Hegewisch, Morten – Meyer, Michael (Hrsg.): *Drehscheibentöpferei im Barbaricum. Technologietransfer und Professionalisierung eines Handwerks am Rande des Römischen Imperiums. Akten der Internationalen Tagung in Bonn vom 11. bis 14. Juni 2009* (Bonn: Vor- und Frühgeschichtliche Archäologie Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn, 2011).



Geomágneses felmérés részlete
SC Vandalay Ltd SRL



A feltárt terület összesítő rajza

14. kép: A geomágneses felmérés és az ásatás eredményeinek összevetése Józsefházán (Ioşib)



Ásatásban megfigyelhető része a kemencének



16. kép: A feltárt gyepvasolvasztó kemencék működésének rekonstrukciója



17. kép: Római katonai jellegű viseleti tárgyak a fazekastelepről (1, 2: övet díszítő bronzveretek; 3: Beneficiarius jelvény, melyet a helytartó képviselőjében eljáró, principalis rangú katona viselt ruházatán)

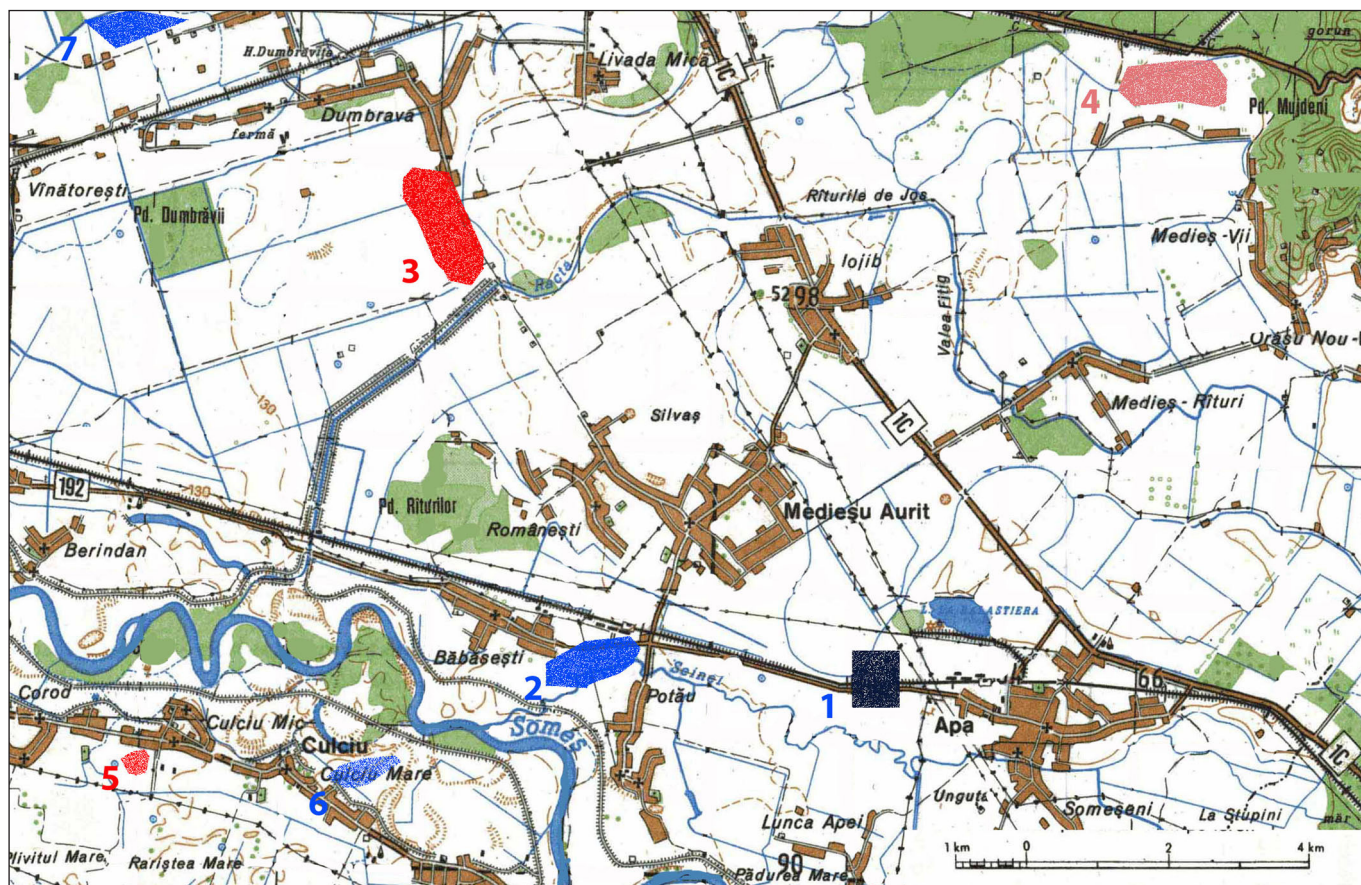


15. kép: Gyepvasolvasztó kemencék maradványainak feltárása

azon, hogy milyen stratégia szerint kutassuk ezt az újonnan felfedezett lelőhelyet. Az új ásatások minden bizonnyal jelentősen bővítik majd a barbarikumi vasipar fejlődésével kapcsolatos ismereteinket.

Más közép-európai vasolvasztó központokkal kapcsolatban is felmerült már, hogy ezek talán a Római Birodalom számára készítették nyersvasat. Nem tartjuk kizártnak, hogy a fent említett, egyidőben fennálló, egymás közvetlen szomszédságában működő kerámiaégető és vasolvasztó központok is termeltek Dacia provincia számára. Természetesen erre a kérdésre csak a régészeti tipológiával kombinált természettudományos vizsgálatok adhatnak biztosabb választ. Az aranyosmeggyesi fazekastelepen előkerült katonai jellegű övveretek és viseleti elemek (többek közt egy beneficiarius jelvény) szoros római kapcsolatokra utalnak. (17. kép) A felső-Tisza-vidéki (nem szarmata) és dél-lengyelországi barbár területeken e lelettípusok rendkívül ritkák, míg csupán a fazekastelepen eddig már öt darab került elő. Egyáltalán nem zárható tehát ki a római katonák jelenléte a limestől mintegy 100 kilométer távolságra fekvő barbár ipari településen, vagy akár az, hogy a telep bizonyos ideig római katonai ellenőrzés alatt állt.

Az utóbbi évek leletmentései lehetővé tették az ipari központok mellett az ezekhez tartozó, úgynevezett szatellit települések, vagyis a környező, első látásra kisebb és jelentéktlenebb telepek vizsgálatát is.



18. kép: A mikrorégió térképe az ásatási helyszínekkel

1. Apa-Kavicsbánya. A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében található vandál harcos sírlelet feltételezett lelőhelye
2. Aranyosmeggyes (Medieșu Aurit)-Schweitzer-tag. Vandál település négyszögű, kiégett falú gödrökkel és felszíni építményekre utaló cölöplyuksorokkal
3. Aranyosmeggyes (Medieșu Aurit)-Șuculeu. „Szabad dák” fazekasközpont
4. Józsefháza (Iojib)-Colonia Iojibului. Gyepvasolvasztó központ
5. Kiskolcs (Culciu Mic)-Völgyhát. „Szabad dák” jellegű település
6. Nagykolcs (Culciu Mare)-Bagiláz. Vandál település. A Straže-Sakrau típusú ezüsfibula lelőhelye
7. Sárköz (Livada)-Fotovoltaikus park. Vandál település négyszögű, kiégett falú gödrökkel

(18. kép) A Szamos árterületének északi teraszán futó egykori kereskedelmi útvonal mellett egy település részletét sikerült feltárni 2003-ban, gázvezeték fektetését megelőzően: egy építmény maradványait néhány cölöplyuksor formájában és négyszögletű, kiégett falú gödrökkel (Aranyosmeggyes [Medieșu Aurit]-Schweitzer-tag lelőhely). Ilyen kiégett falú gödröket találtunk 2013-ban a Sárköz (Livada)-Fotovoltaikus park területén is, és általánosan ismertek a Felső-Tisza vidékén, Magyarországon.¹⁰ Formájuk és betöltésük meglepően egységes: téglalap alakúak lekerekített sarkokkal, méreteik 70–100 és 100–150 cm között mozognak, falaik 1–3 cm vastagon kiégték, aljuk nincs átégve, de vastag faszén- és hamuréteg borítja. Észak-dél irányban tájolták őket. Germán kultúrkörhöz köthetjük őket, funkciójukat még nem sikerült bizonyossággal megállapítani. A Felső-Tisza-vidéken kívül általánosan előfordulnak a Przeworsk kultúra lengyelországi telepein, és ritkán a kultúra peremterületein is, Nyugat-Szlovákiában, Morva területeken.¹¹

¹⁰ Legutóbb Soós Eszter közölt ilyeneket. Soós, Eszter: Császárkori ipari (?) tevékenység nyomai a Hernád völgyében / The Signs of Roman Age Industry in the Hernád-Valley. *Archeometriai Műhely* 2011/4 (2011), 329–336.

¹¹ Kolník, Titus – Roth, Peter: Pravouhlé jamové žiaroviská z doby rímskej K výskytu a funkcie v kontexte výskumu v Pobedime / Spätkaizerzeitliche rechteckige Brenngruben. Zum Vorkommen und Deutung im Licht der Grabung in Pobedim, Slowakei. In: *Archeológia na prahu histórie. K životnému Karola Pietu*, eds. Gertrúda Březinová – Vladimír Varsík (Nitra: Archeologický ústav SAV Nitra, 2012), 303–330.



19 kép: A nagykolcsi (Culciu Mare) ezüstfibula



20. kép: A berettyószéplaki (Suplacu de Barcău) aranycsüngő



Nagy számuk arra utal, hogy mindennapi, valamilyen étetéshez vagy füstöléshez kötődő ipari tevékenység céljára szolgálhattak. Ugyanakkor a helyi széliránytól független, törvényszerű észak-déli irányításuk miatt minden bizonnyal kultikus szerepük is lehetett. E minden kétséget kizáróan germánokhoz köthető települések néhány kilométer távolságra a „szabad dák” fazekasközponttól, azzal egyidőben léteztek. Ezt mutatja az előkerült korongolt kerámia is, amely teljesen megegyezik a fazekastelepen gyártott formákkal, és híven tükrözi azt a folyamatot, mely során a beözönlő germánok átvették a helyi, szabad dák korongolt kerámia használatát.

Az etnikai azonosításon kívül felmerülhet az ipari központok és a szatellit települések kapcsolatának tanulmányozása során az a kérdés is, hogy ezek közül melyek lehettek valójában a hatalmi központok. Vajon a fő kereskedelmi útvonaltól kissé félreeső ipari települések lakói jelentették a barbár társadalom felső rétegeit, akik minden bizonnyal szervezték, felügyelték és irányították a termelést és az áru piacra kerülését? Vagy a kisebb, tanyasi szerveződésű, viszont a főútvonalon fekvő telepek lakói lehettek a „főnökök”? Erre és a kérdés összetett voltára utalnak az első pillantásra egyszerű telepeken előkerült presztizstárgyak: egy filigrándíszes, Straže-Sakrau típusú ezüstfibula Nagykolcsról (Culcius Mare, 19. kép), és egy arany vödröcsüngő Berettyószéplakról (Suplacu de Barcău, 20. kép).

AJÁNLOTT IRODALOM

BEMMANN, JAN – HEGEWISCH, MORTEN – MEYER, MICHAEL (hrsg.)

Drehscheibentöpferei im Barbaricum. Technologietransfer und Professionalisierung eines Handwerks am Rande des Römischen Imperiums. Akten der Internationalen Tagung in Bonn vom 11. bis 14. Juni 2009. Bonn: Vor- und Frühgeschichtliche Archäologie Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn, 2011.

GINDELE, ROBERT

Die Entwicklung der kaiserzeitlichen Siedlungen im Barbaricum im nordwestlichen Gebiet Rumäniens. Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean, 2010.

GODŁOWSKI, KAZIMIERZ

The Chronology of the Late Roman and Early Migration Periods in Central Europe / Chronologia okresu późnorzymskiego i wczesnego okresu wędrówek ludów w środkowej Europie. Prace Archeologiczne 11. Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1970.

Gindele Róbert • Római kori barbár települések a Partiumban

GODŁOWSKI, KAZIMIERZ

Die barbaren nördlich der Westkarpaten und Karpatenbecken – Einwanderungen, politische und militärische Kontakte. *Specimina Nova Universitatis Quinqueecclesiensis* 9 (1993 [1994]), 65–89.